

Войтович М.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ГАЛУЗІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Войтович М.В. Особливості професійного самоздійснення практичних психологів галузі середньої освіти. У статті представлені результати емпіричного дослідження особливостей професійного самоздійснення практичних психологів різного віку та з різним досвідом роботи в галузі середньої освіти. У процесі професійної діяльності практичних психологів середньої освіти рівень їх професійного самоздійснення зростає..

Ключові слова: самоздійснення, професійне самоздійснення, професійна діяльність практичних психологів у галузі середньої освіти.

Войтович М.В. Особенности профессионального самоосуществления практических психологов в области среднего образования. В статье представлены результаты эмпирического исследования особенностей профессионального самоосуществления практических психологов разного возраста и с разным опытом работы в области среднего образования. В процессе профессиональной деятельности практических психологов среднего образования уровень их профессионального самоосуществления возрастает.

Ключевые слова: самоосуществление, профессиональное самоосуществление, профессиональная деятельность практических психологов в среднем образовании.

Постановка проблеми. Упродовж декількох останніх десятиріч спостерігається зростаючий інтерес з боку суспільства до проблеми особистості, особливо в аспекті її творчого, інноваційного й професійного потенціалу. Особистісний розвиток професіонала великою мірою залежить від його професійного становлення і характеризується суб'єктною активністю та здатністю до свідомої саморегуляції, що – своєю чергою - визначає ступінь особистісного та професійного самоздійснення.

Досліджень з проблеми самоздійснення особистості катастрофічно мало. На сучасному етапі розвитку психологічної науки в межах пострадянського простору немає навіть чіткого визначення поняття самоздійснення. Водночас у роботах, які наближають нас до розуміння суті поняття самоздійснення, йдеться про те, що навіть сукупність таких понять, як самореалізація, самоактуалізація, самодетермінація, самовизначення, самоідентифікація та ін. не відображає сутності поняття самоздійснення [3;5]. На сучасному етапі розвитку психологічної науки вчені трактують це поняття як процес і, водночас, як результат, на протигаву уявленням про самоздійснення як підсумок життєвого шляху. Тобто, самоздійснення людини не переривається, позаяк життя людини є щохвилиним самоздійсненням [2; 4].

Вихідні передумови. Оскільки для більшості людей надзвичайно важливою формою самоздійснення є професійне самоздійснення та з огляду на те, що дослідження професійного самоздійснення людини тільки розпочалися, можна зробити припущення про їх надзвичайну важливість та практичне значення для фахівців різних професій у контексті формування їх смисложиттєвих орієнтирів у сучасному мінливому світі, осмислення власної професійної самореалізації.

Якщо звернути увагу на галузь середньої освіти в Україні, то на наш погляд, вибір фахівців – шкільних психологів для дослідження їх професійного самоздійснення, є не випадковим. У системі освіти діє державна психологічна служба. Психологічне забезпечення навчально-виховного процесу в закладах середньої освіти здійснюють власне практичні психологи, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників.

Діяльність практичного психолога в закладах середньої освіти розгортається в таких основних напрямках: соціально-психологічне забезпечення процесу реформування освіти; підвищення ефективності навчально-виховної діяльності закладів освіти; професійне сприяння саморозвитку особистості учня й, одночасно, захист психічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу шляхом здійснення психологічної експертизи і діагностики, соціально-психологічної корекції, профілактики, соціальної реабілітації, психологічної просвіти всіх учасників навчально-виховного процесу.

Таку непросту й специфічну діяльність може виконувати далеко не кожна людина. Здебільшого професію психолога обирають відповідно до індивідуально-психологічних особливостей. Виходячи із вимог до особистості психолога (професіограма), професійних задач та мети діяльності шкільних психологів узагалі, а також спираючись на роботи провідних науковців у галузі психології праці (Зеер, Клімов, Маркова та ін.) професійне самоздійснення практичних психологів у галузі середньої освіти, на нашу думку, має характеризуватися наступними ознаками: вираженою потребою постійно розвиватися й вдосконалюватися; високим рівнем розкриття свого потенціалу та здібностей як фахівця; досяганням поставлених цілей, а також неперервністю цього процесу та задоволенням від власних досягнень; поширенням свого досвіду у професійному співтоваристві й визнанням цього досвіду колегами; творчим підходом до професійної діяльності; зрештою – формуванням власного «життєво-професійного простору».

Теоретичний аналіз феномену особистісного самоздійснення дає підстави для припущення наявності у професійному самоздійсненні двох взаємопов'язаних форм вираження – зовнішньої, яка охоплює значущі професійні досягнення, та внутрішньої, до якої входить все, пов'язане з самовдосконаленням фахівця та розвитком професійно-важливих якостей.

Наше дослідження — один з перших кроків до осягнення суті такого складного й інтегрального утворення, як професійне самоздійснення. Експериментальне дослідження цього феномену у фахівців – психологів галузі середньої освіти, на нашу думку, наближає нас до виявлення конкретних особливостей їх професійного самоздійснення [1].

Мета статті. Викладення частини результатів нашого дослідження, яке було спрямоване на визначення особливостей професійного самоздійснення практичних психологів різного віку та з різним досвідом роботи у галузі середньої освіти.

Виклад методики й результатів дослідження. Нами було проведено експериментальне дослідження серед шкільних практичних психологів одного з Київських районів. Вибірка становила 35 осіб, з них 32 — жінки, 3 — чоловіків. Вік практичних психологів — від 21 до 56 років, стаж роботи — від 1 до 26 років.

До психодіагностичного інструментарію ввійшли наступні методики: опитувальник професійного самоздійснення, розроблений в лабораторії вікової психофізіології; шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема; методика К. Замфір у модифікації А. Реана для визначення мотивації професійної діяльності; самоактуалізаційний тест (САТ) та ще декілька психодіагностичних методик для визначення конфліктної компетентності практичних психологів (результати будуть описані в наступних статтях).

У таблиці 1 наведено розподіл досліджуваних шкільних психологів за показниками професійного самоздійснення.

Таблиця 1

**Розподіл досліджуваних практичних психологів (n = 35)
за показниками професійного самоздійснення**

№ з/п	Рівень професійного самоздійснення	Загальний		Внутрішньо професійного		Зовнішньо професійного	
		бали	%	бали	%	бали	%
1	Низький	≤ 45	-	≤ 21	-	≤ 19	-
2	Нижчий від середнього	46 – 63	3%	22 – 32	3%	20 – 30	14%
3	Середній	64 – 81	46%	33 – 42	46%	31 – 40	43%
4	Вищий за середній	82 – 99	37%	43 – 51	42%	41 – 49	29%
5	Високий	≥ 100	14%	≥ 52	9%	≥ 50	14%

Як бачимо з таблиці 1, серед досліджуваних шкільних психологів високий рівень професійного самоздійснення мають 14% фахівців, вищий за середній — 37% фахівців, середній — 46%, а нижчий від середнього — 3% фахівців. Стосовно внутрішньопрофесійного самоздійснення розподіл такий: високий рівень мають всього 9% фахівців, вищий за середній — 42%, середній — 46% фахівців, а нижчий від середнього — 3% фахівців. Зовнішньопрофесійне самоздійснення високого рівня мають 14% психологів, вище за середній рівень — 29%, середній — 43% фахівців і нижчий від середнього рівня рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення мають 14% шкільних психологів вибірки. Цікаво, що низького рівня самоздійснення не виявлено в жодній особи. Але досить тривожним є той факт, що нижчий від середнього рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення виявлений у 14%, а це означає, що 14% психологів нашої вибірки не досягає уповні поставленої професійної мети, не відчуває так, як хотілось би визнання своїх професійних досягнень колегами,

не розкриває повністю особистісний потенціал і здібності у професії психолога і не на 100% проявляє свій творчий потенціал. Сюди ж відноситься і неможливість використання колегами - невідомо з яких причин — власного професійного досвіду, авторських напрацювань і досягнень.

У таблиці 2 наведені результати кореляційного аналізу узагальнених показників опитувальника професійного самоздійснення із показниками ознак внутрішньо-професійного та зовнішньо-професійного самоздійснення.

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки узагальнених показників опитувальника професійного самоздійснення із показниками ознак внутрішньо-професійного та зовнішньо-професійного самоздійснення

№ з/п	Показники	1	2	3
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	1,00	,90**	,93**
2	Рівень внутрішньо-професійного самоздійснення	,90**	1,00	,71**
3	Рівень зовнішньо-професійного самоздійснення	,93**	,71**	1,00
4	Потреба у професійному вдосконаленні	,59**	,64**	,44**
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	,78**	,78**	,68**
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,65**	,70**	,50**
7	Постійна постановка нових професійних цілей	,60**	,76**	,42*
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	,70**	,50**	,73**
9	Досягнення поставлених професійних цілей	,67**	,53**	,67**
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,76**	,63**	,77**
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,84**	,65**	,90**
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,69**	,51**	,78**
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,80**	,55**	,90**

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Як видно з таблиці 2, абсолютно всі показники, отримані за опитувальником професійного самоздійснення, пов'язані позитивними кореляційними зв'язками на рівні значущості $p \leq 0,01$ з показниками ознак внутрішньо-професійного та зовнішньо-професійного самоздійснення. Таким чином, можемо стверджувати, що у психологів нашої вибірки узагальнені показники професійного самоздійснення залежать і від ознак показників

внутрішньопрофесійного, і від ознак зовнішньопрофесійного самоздійснення, які є в рівному ступені значущими для них. Це свідчить, що позитивна налаштованість особистості на внутрішнє та зовнішнє самоздійснення у професії шкільного психолога веде до досить високих показників загального професійного самоздійснення.

У таблиці 3 встановлені кореляційні взаємозв'язки на значущому позитивному рівні між показниками ознак внутрішньопрофесійного та зовнішньопрофесійного самоздійснення шкільних психологів.

Як бачимо з таблиці 3, на значущому рівні ($p \leq 0.01$) позитивно корелюють між собою потреба у професійному вдосконаленні з наявністю проекту власного професійного досвіду та розкриттям особистісного потенціалу і здібністю у професії, а на рівні ($p \leq 0.05$) з переважаючим задоволенням власними професійними досягненнями, досягненнями поставлених професійних цілей, використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, з виявом високого рівня творчості у професійній діяльності. Таким чином, чим більше зростає професійне самовдосконалення шкільних психологів у процесі діяльності, тим більше фахівці розкривають свої здібності та особистісний потенціал з проявом високого рівня творчості.

Встановлено взаємозв'язок наявності проекту власного професійного розвитку з потребою у професійному вдосконаленні, постійною постановкою нових професійних цілей, формуванням власного “життєво-професійного простору”, а також з визнанням досягнень фахівця професійним співтовариством, з використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриттям особистісного потенціалу і здібностей у професії та з виявом високого рівня творчості у професійній діяльності на позитивному та достовірному рівні ($p \leq 0.01$), а на рівні ($p \leq 0.05$) корелює з досягненням поставлених професійних цілей. Тобто, задоволення власними досягненнями у професійній діяльності і визнання цих досягнень іншими фахівцями безпосередньо впливає на формування нових цілей і загалом на проект власного професійного розвитку.

Позитивно корелює на значущому рівні ($p \leq 0.01$) показник переважаючого задоволення власними професійними досягненнями з наявністю проекту власного професійного розвитку та визнанням досягнень фахівця професійним співтовариством, а також з використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями. А на рівні ($p \leq 0.05$) — з потребою у професійному вдосконаленні, формуванням власного “життєво-професійного простору”, досягненням поставлених професійних цілей, з постановкою нових професійних цілей та виявом високого рівня творчості у професійній діяльності.

Постійна постановка нових професійних цілей на значущому рівні ($p \leq 0.01$) позитивно корелює з наявністю проекту власного професійного розвитку та з досягненням поставлених професійних цілей. На рівні ($p \leq 0.05$) кореляція відмічається з використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями.

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки між показниками ознак внутрішньо-професійного та зовнішньо-професійного самоздійснення

№ з/п	Показники	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Потреба у професійному вдосконаленні	1,00	,54**	,34*	,33	,18	,34*	,25	,38*	,45**	,38*
2	Наявність проекту власного професійного розвитку	,54**	1,00	,52**	,52**	,47**	,40*	,53**	,56**	,62**	,56**
3	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,34*	,52**	1,00	,32	,40*	,35*	,65**	,49**	,21	,37*
4	Постійна постановка нових професійних цілей	,33	,52**	,32	1,00	,27	,46**	,29	,40*	,32	,26
5	Формування власного "життєво-професійного простору"	,18	,47**	,40*	,27	1,00	,67**	,65**	,50**	,65**	,68**
6	Досягнення поставлених професійних цілей	,34*	,40*	,35*	,46**	,67**	1,00	,42*	,49**	,52**	,53**
7	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,25	,53**	,65**	,29	,65**	,42*	1,00	,66**	,42*	,62**
8	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,38*	,56**	,49**	,40*	,50**	,49**	,66**	1,00	,60**	,83**
9	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,45**	,62**	,21	,32	,65**	,52**	,42*	,60**	1,00	,67**
10	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,38*	,56**	,38*	,26	,68**	,53**	,62**	,83**	,67**	1,00

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Формування власного «життєво-професійного простору» позитивно корелює на рівні ($p \leq 0.01$) з наявністю проекту власного професійного розвитку, з досягненням поставлених професійних цілей, з визнанням досягнень фахівця професійним співтовариством, з використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії та виявом високого рівня творчості у професійній діяльності. На рівні ($p \leq 0.05$) цей показник корелює з переважаючим задоволенням власними професійними досягненнями.

З показником досягнення поставлених професійних цілей позитивно корелює на рівні ($p \leq 0.01$) формування власного “життєво-професійного простору”, постійна постановка нових професійних цілей, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії та вияв високого рівня творчості у професійній діяльності. А на рівні ($p \leq 0.05$) позитивна кореляція є з потребою у професійному вдосконаленні, з наявністю проекту власного професійного розвитку, з переважаючим задоволенням власними професійними досягненнями та з визнанням професійним співтовариством досягнень фахівця.

Показник визнання досягнень фахівця професійним співтовариством позитивно корелює на значущому рівні ($p \leq 0.01$) з такими показниками, як наявність проекту власного професійного розвитку, переважаюче задоволення власними професійними досягненнями, формування власного “життєво-професійного простору”, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями та вияв високого рівня творчості у професійній діяльності. Виявлена позитивна кореляція на рівні ($p \leq 0.05$) з показниками досягнення поставлених професійних цілей та розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії.

Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями позитивно корелює на значущому рівні ($p \leq 0.01$) з більшістю інших показників (окрім потреби у професійному вдосконаленні та постійною постановкою нових професійних цілей, з якими є позитивна кореляція на рівні ($p \leq 0.05$)).

Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії також позитивно на значущому рівні ($p \leq 0.01$) корелює з більшістю інших показників, окрім переважаючого задоволення власними професійними досягненнями та постійною постановкою нових професійних цілей. А на рівні ($p \leq 0.05$) корелює з визнанням досягнень фахівця професійним співтовариством.

Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності позитивно корелює на значущому рівні ($p \leq 0.01$) з такими показниками, як проект власного професійного розвитку, формування власного «життєво-професійного простору», досягнення поставлених професійних цілей, визнання співтовариством, використання досвіду іншими, розкриття творчого потенціалу в професії. На рівні ($p \leq 0.05$) - з потребою у вдосконаленні та з переважаючим задоволенням від професійних досягнень.

У таблиці 4 показані кореляційні зв'язки між показниками професійного самоздійснення та віком досліджуваних

**Кореляційні зв'язки між показниками
професійного самоздійснення та віком досліджуваних**

№ з/п	Показники	Вік
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	,36*
2	Рівень внутрішньо професійного самоздійснення	,17
3	Рівень зовнішньо професійного самоздійснення	,54**
4	Потреба у професійному вдосконаленні	,11
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	,21
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,05
7	Постійна постановка нових професійних цілей	,05
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	,35*
9	Досягнення поставлених професійних цілей	,11
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,34*
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,54**
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,55**
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,62**

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Як бачимо, з віком досліджуваних позитивно корелюють на значущому рівні ($p \leq 0,01$) такі показники: рівень зовнішньо професійного самоздійснення, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії та вияв високого рівня творчості у професійній діяльності. А на рівні ($p \leq 0,05$) з віком корелюють такі показники: загальний рівень професійного самоздійснення, формування власного "життєво-професійного простору", визнання досягнень фахівця професійним співтовариством. Тобто, у професії практичного психолога в галузі середньої освіти з віком більш повно розкриваються творчі й особистісні здібності, що уможливило поширення власних напрацювань серед інших фахівців та професійної спільноти.

У таблиці 5 показані кореляційні зв'язки на значущому позитивному та негативному рівнях між узагальненими показниками опитувальника професійного самоздійснення із шкалами самоактуалізаційного тесту (САТ).

Як видно з таблиці 5, показники підтримки і самоповаги позитивно корелюють на значущому рівні ($p \leq 0,01$) із зовнішньо професійним рівнем професійного самоздійснення, на такому ж значущому рівні корелюють між собою показники ціннісних орієнтацій та самоповаги із загальним рівнем професійного самоздійснення. На рівні ($p \leq 0,05$) із загальним рівнем

професійного самоздійснення корелюють показники підтримки та спонтанності. На цьому ж рівні ($p \leq 0.05$) із внутрішньопрофесійним самоздійсненням корелює показник ціннісних орієнтацій та самоприйняття. А із зовнішньопрофесійним самоздійсненням - ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, спонтанність, погляди на природу людини та креативність.

Таблиця 5

Кореляційні зв'язки узагальнених показників опитувальника професійного самоздійснення із шкалами самоактуалізаційного тесту

№ з/п	Шкала САТ	Рівень професійного самоздійснення		
		загальний	внутрішньо-професійного	зовнішньо-професійного
1	Компетентності в часі	,30	,31	,29
2	Підтримки	,35 *	,20	,46 **
3	Ціннісних орієнтацій	,45 **	,41 *	,41 *
4	Гнучкості поведінки	,25	,09	,37 *
5	Сензитивності до себе	,19	,07	,31
6	Спонтанності	,40 *	,33	,41 *
7	Самоповаги	,52 **	,41 *	,53 **
8	Самоприйняття	,16	,12	,24
9	Поглядів на природу людини	,32	,25	,34 *
10	Синергії	,25	,23	,19
11	Прийняття агресії	,25	,18	,27
12	Контактності	,06	-,03	,16
13	Пізнавальних потреб	,12	-,01	,22
14	Креативності	,35 *	,19	,39 *

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Тобто, найбільш значущі зв'язки із професійним самоздійсненням психологів мають такі їх показники як самоповага, підтримка, ціннісні орієнтації та спонтанність.

У таблицях 6 і 7 встановлені кореляційні зв'язки ознак внутрішньопрофесійного та зовнішньопрофесійного самоздійснення зі шкалами самоактуалізаційного тесту (САТ).

Із таблиці 6 ми бачимо, що компетентність у часі і показник підтримки (шкала підтримки вимірює ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від впливу ззовні) серед психологів нашої вибірки залежить від наявності проекту власного професійного розвитку та формування власного “життєво-професійного простору”, а потреба у професійному вдосконаленні залежить від ціннісних орієнтацій ($p \leq 0,05$).

**Кореляційні зв'язки ознак внутрішньо-професійного самоздійснення із
шкалами Самоактуалізаційного тесту**

№ з/п	Шкала САТ	Ознаки внутрішньо-професійного самоздійснення				
		А	Б	В	Г	Д
1	Компетентності в часі	,16	,34*	,20	,19	,40*
2	Підтримки	,29	,37*	,16	-,02	,37*
3	Ціннісних орієнтацій	,43*	,52**	,31	,22	,28
4	Гнучкості поведінки	,00	,27	,12	-,01	,41*
5	Сензитивності до себе	,10	,23	,05	-,08	,18
6	Спонтанності	,38*	,37*	,20	,14	,35*
7	Самоповаги	,34*	,46**	,31	,23	,59**
8	Самоприйняття	,05	,28	,05	-,02	,33
9	Поглядів на природу людини	,31	,22	,21	,11	,15
10	Синергії	,39*	,42*	,12	,03	,11
11	Прийняття агресії	,35*	,31	,17	-,07	,11
12	Контактності	-,06	,26	-,10	-,04	,29
13	Пізнавальних потреб	-,13	,19	-,09	,10	,19
14	Креативності	,28	,35*	,22	-,10	,24

Примітки: 1) ознаки внутрішньо-професійного самоздійснення: А – «потреба у професійному вдосконаленні»; Б – «наявність проекту власного професійного розвитку»; В – «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями»; Г – «постійна постановка нових професійних цілей»; Д – «формування власного «життєво-професійного простору»;

- * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Формування власного “життєво-професійного простору”, у свою чергу, залежить від гнучкості поведінки та спонтанності ($p \leq 0,05$), а ще більшою мірою – від самоповаги ($p \leq 0,01$). На цьому ж рівні наявність проекту власного професійного розвитку корелює з ціннісними орієнтаціями психологів, а самоповага психологів також на значущому достовірному рівні ($p \leq 0,01$) корелює з наявністю проекту власного професійного розвитку, а на рівні ($p \leq 0,05$) – з потребою у професійному вдосконаленні. Спонтанність шкільних психологів корелює на значущому рівні ($p \leq 0,05$) з потребою у професійному вдосконаленні, наявністю проекту власного професійного розвитку та формуванням власного «життєво-професійного простору». Шкала синергії визначає здатність психологів до цілісного сприйняття світу і людей, до розуміння пов'язаності протилежностей, таких як гра і робота, тілесне та духовне тощо. У нашій вибірці показники за шкалою синергії позитивно корелюють на значущому рівні ($p \leq 0,05$) з потребою у професійному вдосконаленні та з наявністю проекту власного професійного розвитку.

Показник прийняття агресії також достовірно позитивно корелює на рівні ($p \leq 0.05$) з потребою у професійному вдосконаленні. Тобто, підвищення професійного рівня, набуття професійного досвіду знижує власну агресивність і дозволяє адекватно приймати агресію інших.

У таблиці 7 подані кореляційні зв'язки ознак зовнішньопрофесійного самоздійснення із шкалами САТ.

Таблиця 7

Кореляційні зв'язки ознак зовнішньопрофесійного самоздійснення із шкалами Самоактуалізаційного тесту

№ з/п	Шкала САТ	Ознаки внутрішньопрофесійного самоздійснення				
		А	Б	В	Г	Д
1	Компетентності в часі	,44**	,14	,19	,40*	,23
2	Підтримки	,21	,33	,40*	,49**	,41*
3	Ціннісних орієнтацій	,24	,40*	,39*	,31	,37*
4	Гнучкості поведінки	,40*	,23	,23	,44**	,29
5	Сензитивності до себе	,05	,18	,29	,32	,27
6	Спонтанності	,31	,16	,37*	,51**	,38*
7	Самоповаги	,49**	,39*	,35*	,57**	,47**
8	Самоприйняття	,07	,09	,17	,45**	,29
9	Поглядів на природу людини	-,03	,37*	,38*	,15	,34*
10	Синергії	-,08	,20	,12	,21	,21
11	Прийняття агресії	,09	,20	,32	,18	,29
12	Контактності	,05	,10	,08	,32	,18
13	Пізнавальних потреб	,13	-,10	,28	,30	,32
14	Креативності	,21	,29	,36*	,29	,46**

Примітки: 1) ознаки зовнішньопрофесійного самоздійснення: А – «досягнення поставлених професійних цілей»; Б – «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством»; В – «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями»; Г – «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії»; Д – «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності»;

2) * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Як видно з таблиці 7, досягнення поставлених професійних цілей фахівцями-психологами прямо пов'язане на достовірному рівні ($p \leq 0,01$) з їх компетентністю у часі та самоповагою, а також з гнучкістю поведінки ($p \leq 0,05$), а розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії на достовірному рівні ($p \leq 0,01$) залежить від підтримки, гнучкості поведінки, спонтанності, самоповаги та самоприйняття, а на значущому позитивному рівні ($p \leq 0,05$) — з компетентністю у часі. Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності шкільних психологів прямо залежить від самоповаги та креативності (достовірний рівень $p \leq 0,01$), а також від ціннісних орієнтацій, гнучкості поведінки, спонтан-

ності поглядів на природу людини (достовірний рівень $p \leq 0,05$). Виявлені також позитивні зв'язки на достовірному значущому рівні ($p \leq 0,05$) між визнанням досягнень фахівця професійним співтовариством та показниками самоповаги й поглядів на природу людини, на цьому ж рівні виявили зв'язки між використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями та такими показниками, як підтримка, спонтанність, самоповага, погляди на природу людини та креативність. На вияв високого рівня творчості у професійній діяльності шкільних психологів впливають такі показники — підтримка, ціннісні орієнтації, спонтанність, погляди на природу людини. Отже, очевидно, що ознаки зовнішньо-професійного самоздійснення тісно пов'язані з більшістю шкал самоактуалізаційного тесту і свідчать про їх взаємозалежність.

У таблиці 8 наведено кореляційні зв'язки показників професійного самоздійснення із показниками професійної самоефективності та мотивації.

Як бачимо з таблиці, рівень зовнішньо-професійного самоздійснення практичних психологів негативно корелює (на достовірному рівні $p \leq 0,05$) з їх внутрішньою мотивацією: чим вищий рівень зовнішньо-професійного самоздійснення, тим менша внутрішня мотивація. Тобто, підвищуючи внутрішню мотивацію, психологи можуть менше відчувати на собі вплив складових зовнішньо-професійного самоздійснення. На такому ж рівні відмічений кореляційний зв'язок самоефективності психологів з використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, тобто, чим більше поширення власного досвіду та професійних здобутків серед колег та інших фахівців, тим вища самоефективність і, навпаки, чим вища самоефективність психологів, тим більше вони поширюють свій досвід серед інших фахівців. Існує також позитивна кореляція ($p \leq 0,05$) між поширенням досвіду серед інших фахівців та зовнішньою негативною мотивацією: чим більше досвіду передається іншим фахівцям, тим вищим є рівень зовнішньої негативною мотивації і тим більше психологи є залежними від зовнішніх негативних впливів (негативні відгуки, судження, ставлення до особливостей, характерних ознак професійної діяльності психологів). Негативна кореляція на достовірному рівні ($p \leq 0,05$) встановлена між виявом високого рівня творчості у професійній діяльності шкільних психологів та рівнем їх внутрішньої мотивації: що більш творчим є психолог, то менша потреба є в нього у внутрішній мотивації на діяльність.

Висновки. Аналіз результатів досліджень показав, що у 46% шкільних психологів, які становили вибірку нашого дослідження, загальний рівень професійного самоздійснення виявився на середньому рівні, а у 37% психологів – на рівні, вищому за середній. Дві форми професійного самоздійснення з набуттям професійного досвіду та з віком також підвищуються: внутрішньо-професійне самоздійснення у 46% шкільних психологів – середнього рівня, а у 42% - вище за середній рівень. Зовнішньо-професійне самоздійснення – 43% і 29% відповідно. Така тенденція свідчить про високу потребу професійного вдосконалення та власного розвитку у фахівців – практичних психологів середньої освіти на фоні постійної постановки нових цілей для подальшого професійного самоздійснення.

**Кореляційні зв'язки показників професійного самоздійснення
із показниками професійної самоефективності та мотивації**

№ з/п	Показники самоздійснення	Само-ефек-тивність	Мотивація		
			внут-рішня	зовн.пози-тивна	зовн.не-гативна
1	Загальний рівень професійного самоздійснення фахівця	,23	-,20	-,18	,23
2	Рівень внутрішньопрофесійного самоздійснення	,09	-,01	-,06	,09
3	Рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення	,27	-,35*	-,27	,27
4	Потреба у професійному вдосконаленні	-,02	-,05	,09	-,02
5	Наявність проекту власного професійного розвитку	,10	-,12	-,07	,10
6	Переважаюче задоволення власними професійними досягненнями	,17	-,10	-,20	,17
7	Постійна постановка нових професійних цілей	,06	,07	,04	,06
8	Формування власного "життєво-професійного простору"	,16	-,29	-,22	,16
9	Досягнення поставлених професійних цілей	,03	-,22	-,12	,03
10	Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	,27	-,27	-,32	,27
11	Використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями	,36*	-,20	-,22	,36*
12	Розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії	,18	-,25	-,12	,18
13	Вияв високого рівня творчості у професійній діяльності	,21	-,40*	-,23	,21

Примітки: * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Виявлені кореляційні достовірні взаємозв'язки (на рівні $p \leq 0,05$ та $p \leq 0,01$) показників ознак внутрішньопрофесійного та зовнішньопрофесійного самоздійснення з показниками професійного самоздійснення, виявлена кореляція показників ознак внутрішньопрофесійного і зовнішньопрофесійного самоздійснення між собою, а також їх кореляція з віком досліджуваних.

Цікаво, що з віком значно підвищується рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії та вияв високого рівня творчості у професійній діяльності. Отже, практичні психологи в галузі середньої освіти з віком більш повно розкривають свої творчі й особистісні здібності.

Кореляція на достовірному рівні ($p \leq 0.01$) виявлена між загальним рівнем професійного самоздійснення та ціннісними орієнтаціями психологів і з їх самоповагою. А зовнішньопрофесійний рівень професійного самоздійснення корелює з підтримкою та самоповагою. На рівні ($p \leq 0.05$) загальне професійне самоздійснення корелює з підтримкою, спонтанністю, внутрішньопрофесійне самоздійснення — з ціннісними орієнтаціями, самоповагою, а зовнішньопрофесійне — з ціннісними орієнтаціями, гнучкістю поведінки, спонтанністю, поглядами на природу людини та креативністю.

Встановлені позитивні й негативні кореляційні взаємозв'язки між показниками професійного самоздійснення та показниками професійної самоефективності та мотивації. Так, на значущому позитивному рівні ($p \leq 0.05$) показники самоефективності та зовнішня негативна мотивація корелюють з таким показником професійного самоздійснення, як використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями. Тобто, чим вища самоефективність психологів, і зовнішня негативна мотивація, тим більше й повніше використовують професійний досвід і здобутки шкільних психологів інші фахівці й навпаки. А негативна кореляція (на рівні $p \leq 0.05$) виявлена між внутрішньою мотивацією і рівнем зовнішньопрофесійного самоздійснення та таким показником самоздійснення, як вияв високого рівня творчості у професійній діяльності, що означає: чим вищий рівень зовнішньопрофесійного самоздійснення у психолога та чим більш творчим він є у роботі, тим меншою є у нього потреба у внутрішній мотивації.

На нашу думку, **перспективи подальших досліджень** можуть полягати у виявленні можливих закономірностей та особливостей взаємозв'язків показників професійного самоздійснення практичних психологів галузі середньої освіти із показниками їх конфліктної компетентності. На основі теоретичних та емпіричних результатів можлива також розробка практичних рекомендацій щодо професійного самоздійснення шкільних практичних психологів.

Список використаних джерел

1. Войтович М.В. Теоретичні підходи до проблеми професійного самоздійснення практичних психологів у галузі освіти // Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Випуск 13. / За ред. академіка Максименка С.Д. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2013 – С. 48 - 53.
2. Ключко В.Е. Самоорганизация в психологических системах: проблемы становления ментального пространства личности / В.Е.Ключко. — Томск: Томский государственный университет, 2005. — 174 с.

3. Кокун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології / О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 9. – С. 1-5.
4. Логинова И.О. Психология жизненного самоосуществления / Ирина Олеговна Логинова. — М.: Изд-во СГУ, 2009. — 279 с.
5. Максименко С.Д. Теоретичні проблеми самоздійснення особистості / С. Д. Максименко // Педагогіка і психологія: Вісник Академії пед. наук України . – 01/2008 . – N1 . – С.47-56.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Vojtovich M.V. Teoretichni pidhodi do problemi profesijnogo samozdijsnennja praktichnih psihologiv u galuzi osviti // Aktual'ni problemi psihologii. Tom V: Psihofiziologija. Psihologija praci. Eksperimental'na psihologija. Vipusk 13. – K.: DP «Inform.- analit. Agenstvo», 2013 – S. 48 - 53.
2. Klochko V.E. Samoorganizacija v psihologicheskikh sistemah: problemy stanovlenija mental'nogo prostranstva lichnosti / V.E.Klochko. — Tomsk: Tomskij gosudarstvennyj universitet, 2005. — 174 c.
3. Kokun O.M. Zhitteve ta profesijne samozdijsnennja jak predmet doslidzhennja suchasnoj psihologii / O.M. Kokun // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2013. – № 9. – S. 1-5.
4. Loginova I.O. Psihologija zhiznennogo samoosushhestvlenija / Irina Olegovna Loginova. — M.: Izd-vo SGU, 2009. — 279 s.
5. Maksimenko S.D. Teoretichni problemi samozdijsnennja osobistosti / S. D. Maksimenko // Pedagogika i psihologija: Visnik Akademii ped. nauk Ukraïni . – 01/2008 . – N1 . – S.47-56.

Voytovych M.V. Features professional self-fulfilment psychologists field of secondary education. The paper presents the results of an empirical study that addressed the professional self-fulfilment psychologists field of secondary education. Established a substantial rise in the general level of professional self-fulfilment of school psychologists with age. Analysis of the studies showed that the two forms of professional self-fulfilment with the acquisition of work experience and age on psychologists secondary education also increased, indicating a high need for professional development and personal development specialists on a background of constant setting new goals for further professional self-fulfilment .

Interestingly, the age of specialists - psychologists industry average of formation increases significantly the use of other professionals their professional experiences and achievements, the disclosure of personal potential and abilities in the profession and demonstration of a high level of creativity in professional activities. Thus, practical psychologists in secondary education from the age more fully reveal their creative and personal skills.

The positive and negative correlation professional self-fulfillment and professional self-efficacy and motivation. It was found that higher efficiency psychologists and external negative motivation, the greater and better use of professional experience and achievements of school psychologists and other professionals vice versa. Also found that the higher the level of self-fulfilment a psychologist and the more creative he is at work, the less he needs in internal motivation.

Keywords: self-fulfilment, self-fulfilment vocational, professional activities psychologists in the field of secondary education.